

Közösségi média a tudomány világában

Reflexiók Koltay Tibor cikkeire

Holl András

Miért használják a közösségi médiát a kutatók? Steven Hall, az IOP Publishing ügyvezető igazgatója szerint elsősorban a publikációk megosztásának lehetősége miatt (Hall, 2017). Ez az állítás nem meglepő – a tudományos kommunikáció alapvetően a publikációkon keresztül folyik, a tudományos karrier alapját a publikációk, és ezek szakirodalomban kiváltott visszhangja (az idézetek) képezik. Koltay Tibor a Magyar Tudomány XX. számában megjelent cikkében (és három évvel ezelőtt szintén a Magyar Tudományban közölt előzményében) a kutatók számára készült jelentősebb közösségi média-szolgáltatóval foglalkozik: a ResearchGate-tel, az Academia.edu-val és valamelyest a Mendeley-vel (Koltay, 2014, 2017). Ezekkel a szolgáltatókkal a hazai kutatói közösség is találkozott, minden bizonnyal számos felhasználójuk van Magyarországon. Koltay cikkei azonban nem foglalkoznak ezen szolgáltatások minden aspektusával. Leginkább a Hall szerint legfontosabb aspektust – a publikációk megosztását – kívánom szélesebb összefüggéseiben bemutatni, illetve ezen kutatói közösségi média-szolgáltatások üzleti hátterére és veszélyeire kívánok rámutatni.

2014-ben nem csak Koltay foglalkozott a tudomány világában felbukkanó közösségi médiával. Az érdeklődők figyelmébe ajánlom a kutatói szociális hálózatok szerepével foglalkozó Science cikket (Tachibana, 2014), valamint a Koltay cikkében említett, azóta egyértelműen piacvezetővé vált szolgáltatók kutatói használatával foglalkozó Nature felmérés eredményeit (Van Noorden, 2014). A ResearchGate, az Academia.edu és a Mendeley kereskedelmi vállalkozások. A 2008-ban startup vállalkozásként induló Mendeley-t 2013-ban vásárolta meg az Elsevier. A ResearchGate és az Academia.edu kockázati tőkebefektetők birtokában vannak – az előbbi befektetői között található Bill Gates-t, az utóbbi esetében Mark Shuttleworth neve lehet az olvasó számára ismert.

A berlini székhelyű ResearchGate és a san francisco-i Academia.edu az Uber-hez hasonló (befektetői összefüggés!) agresszív, és legalábbis etikailag kétes üzleti gyakorlatot alkalmaz. Magyar kutatók is számos kéretlen e-mail üzenetet kapnak ezen szolgáltatóktól, melyeket úgy állítanak be, mintha egy kollégától, szerzőtársától származnának. Valójában ha valaki feltölti egy cikkét, az abban található szerzői adatokat, e-mail címeket adatbányászati módszerekkel kinyerik, és az újonnan felderített kutatóknak a társszerzők nevében automata üzeneteket küldenek. A Mendeley az Elsevier tulajdona, s mint ilyen, nem szorul ilyen etikátlan módszerek alkalmazására – a tulajdonos cég tekintélyes marketing erejét állítja a piaci pozíció növelésének szolgálatába.

A tudományos publikációk megosztása tekintetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szerzői (kiadói) jogokat. A tapasztalatok szerint a megosztott tartalmak nem elhanyagolható része olyan, amit a kiadók nem engednek (legalábbis az adott körülmények között) megosztani. A ResearchGate a publikációk törlésére vonatkozó kéréseket figyelmen kívül hagyta, az Academia.edu a felhasználóknak továbbította (Van Noorden, 2014). Az Elsevier kutatóknak továbbküldött törlési felszólításai heves ellenreakciókat váltottak ki a kutatókban. Az ironikus az, hogy a kutatók a népszerűtlen Elsevier-rel szembeszegülve egy másik profitérdekelte szolgáltató szekerét tolják.

Itt érkezünk el cikkünk legfontosabb mondanivalójához. A publikációk megosztásának vannak alternatívái, amelyek mind legálisak, mind a kutatói közösség tulajdonában és irányítása alatt vannak: ezek a repositóriumok. Az első repositóriumot Paul Ginsparg hozta létre 1991-ben (ezt ma

arXiv-nak hívják, és a Cornell Egyetem könyvtára működteti). Magyarországon a legtöbb egyetemnek van repozitóriuma, csakúgy, mint a Magyar Tudományos Akadémiának (ez utóbbi a REAL¹). A repozitóriumok működtetői – jellemzően tudományos szakkönyvtárak – ügyelnek a tartalmak jogtisztaságára. Itt a publikációkhoz való hozzáférés a tartalom túlnyomó része esetében valóban nyílt – az üzleti alapú közösségi média szolgáltatóknál regisztrációhoz vagy előfizetéshez kötött. A repozitóriumok általában kevés közösségi hálózati funkcióval rendelkeznek – bár a kisebbségben lévő zárt tartalmaknál például biztosítanak lehetőséget az érdeklődő olvasó és a szerző közötti kapcsolatfelvételre, másolatkérés céljából. (Ez a másolatkérés teljesen megfelel a nemzetközi jogi szabályozásoknak: az olvasó és a szerző közötti személyes tranzakción alapul, amit az informatika csak segít, de nem helyettesít.)

Milyen veszélyei vannak az üzleti alapon működő közösségi média használatának? Az ingyenesen elindított szolgáltatások könnyen fizetős modellre válhatnak – ezzel már próbálkozott az Academia.edu (Ruff, 2016). Megmarad-e az egyéni felhasználók számára ingyenes, csak az intézményi felhasználók, vagy prémium szolgáltatásokat igénylők számára fizetős modell? Mire használják fel a feltöltött dokumentumokat a szolgáltatók? Jelentenek-e veszélyeket a kutatók számára az illegálisan feltöltött cikkek? Meddig tűrik a kiadók a jogellenes szolgáltatást? Mindenképpen veszélynek látom, hogy ezek a kereskedelmi szolgáltatások elnyomják a kutatói közösség non-profit alapon működő, ingyenes, hosszú távon megbízható archiválási és megosztási lehetőségeket kínáló kezdeményezéseit: a repozitóriumokat.

Mit ajánlunk a kutatóknak? Elsősorban azt, hogy használják a repozitóriumokat. A REAL-ba feltöltött cikkek könyvtárosi ellenőrzésen mennek át, csak a jogtisztán közzétehető változatok lesznek szabadon elérhetőek. Az MTA Könyvtára majd kétszáz éve áll a kutatók szolgálatában – archiválási és megosztási lehetőségei biztonságosak. (Ugyanez elmondható az egyetemi repozitóriumokra is.) A kutatói profilépítésre ajánljuk az ORCID-et². A hazai kutatók publikációs listáinak karbantartására az MTMT használható (és használandó). A hazai kutatói/oktatói profilok, bibliográfiák rendszerei (MTMT, AAT, doktori.hu) egymással való jobb összekapcsolása, szolgáltatásainak bővítése, felhasználóbarátabbá tétele, nemzetközi rendszerekkel való összekötése fontos feladat, jelentős kihívás. A kutatói profilok szolgáltatásának igényével foglalkoznak az egyetemek is – figyelemre méltó példa a Debreceni Egyetemről az iDEa Tudóstér³. A funkcióbővítésen túl nagyobb erőfeszítéseket kell tennünk az intézményi, közösségi, non-profit rendszerek népszerűsítésére – természetesen csak etikus és törvényes módszerekkel.

Irodalom

Hall, Steven (2017): személyes közlés

Koltay, Tibor (2014): A tudomány és az új média viszonyáról. *Magyar Tudomány*, 175, 3, 345–349.

Koltay, Tibor (2017): A kutatóknak szánt közösségi médiáról. *Magyar Tudomány*, XX, X, XXX-XXX

Ruff, Corinne (2016): Scholars Criticize Academia.edu Proposal to Charge Authors for Recommendations. *The Chronicle of Higher Education*, Január 29.
<http://www.chronicle.com/article/Scholars-Criticize/235102>

1 REAL: <http://real.mtak.hu>

2 ORCID: <https://orcid.org/>

3 iDEa Tudóstér: <https://tudoster.idea.unideb.hu/>

Tachibana, Chris (2014): A Scientist's Guide To Social Media. *Science*, Február 28. DOI: 10.1126/science.opms.r1400141

Van Noorden, Richard (2014): Online collaboration: Scientists and the social network. *Nature*, 512, 126-129. DOI: 10.1038/512126a

Angol cím: Reflections on academic social media.

Kulcsszavak: Tudományos közösségi média, Open Access, repozitóriumok